

SUVERENOST JE MRTVA, ŽIVJELA SUVERENOST!

Don Herzog, *Sovereignty, R.I.P.*

New Haven i London: Yale University Press, 2020., 299 str.

Josip Bilić <https://orcid.org/0000-0003-0946-5253>

Institut za društvena istraživanja
Zagreb

E-mail: bilic@idi.hr

Recenzija knjige
Zaprimljeno: 27. 9. 2022.
Prihvaćeno: 10. 10. 2022.

"Nije mi cilj hvaliti pojam suverenosti, već ga pokopati" (i) riječi su kojima Don Herzog, profesor prava i političke teorije sa Sveučilišta u Michiganu, započinje knjigu *Sovereignty, R.I.P.* Kako bi dokazao da je suverenost "prazan", "nepotreban" (xii) i na koncu neupotrebljiv pojam, Herzog propitkuje njegovo suštinsko značenje, tj. ono što su u prvom redu Jean Bodin i Thomas Hobbes definirali kao "prave oznake suverenosti" (Bodin, 2002: 53). U tom je smislu autor podijelio knjigu na tri glavna dijela, pokušavši dokazati kako je suverenost ipak ograničena (*limited*), podijeljena (*divided*) i odgovorna (*accountable*) što je suprotno klasičnim atributima suverenosti, odnosno neograničenosti, nedjeljivosti i odgovornosti jedino prema Bogu. U osnovi, Herzog apstrahira osnovne elemente suverenosti i testira ih na povijesnim primjerima najčešće iz angloameričkog povijesnog i političkog konteksta te na kraju sakuplja "ostatke" (257), pokušavajući utvrditi je li uopće išta "ostalo" (124) od njezina značenja.

U prvom poglavlju knjige, nazvanom jednostavno "Suverenost", Herzog predstavlja osnovne ideje suverenosti u klasičnoj teoriji.¹ Pojam suverenosti prvi je puta jasno definiran 1576. godine u knjizi *Šest knjiga o republici* francuskoga političkog filozofa Jean Bodina. Društveno-povijesni kontekst pojave ideje suverenosti čine dugogodišnji krvavi religijski ratovi u Europi. Europa 15., 16. i 17. stoljeća premrežena je sukobima, a moć je rascjepkana po različitim manjim centrima – dovoljno je recimo pogledati kartu Italije podijeljenu na više kraljevstava i "državica" krajem 15. stoljeća, kada nastaje Machiavellijev *Vladar* – što su klasični teoretičari suverenosti često i dovodili u vezu, ističući nužnost društvenog i političkog autoriteta, u obliku suverena, kako bismo izbjegli nasilne sukobe i postigli red u društvu.

Drugim riječima, ranim klasičnim teoretičarima suverenosti nedostajalo je ono što je Weber (2013: 6-7) kasnije definirao kao legitiman monopol na uporabu sile na nekom području – država. Kontekst misli teorije suverenosti neraskidivo je vezan uz ideju i teoriju države. Iako se ponekad smatra kako se ideja suverenosti može pratiti još od antičke Grčke, postoje objektivne prepreke zbog kojih Aristotela i njegove suvremenike ne možemo nazvati "pravim" začetnicima ovoga pojma, već prije njegovim pretečama (v. više u: Hinesley, 1992: 10, 33-49). U tom smislu, baštinjenja

¹ "Klasično" se ne upotrebljava kao istoznačnica "antičkom" već u suprotnosti s njim i onim suvremenim, dakle kao označnica koja se veže uz političke teoretičare epohe moderne i doba država, koje Schmittovim riječima, odlazi u prošlost no na koju čini se još treba trošiti riječi (usp. Posavec, 2000: 4).

dulje tradicije razvoja političke misli o suverenosti, može se reći da ona potječe iz perspektive razumijevanja države kao ljudske "potrebe" nastale iz "uvjerenja",² države kao dijela ljudske "naravi" i "svrhe",³ dok pojavom Machiavellija ideja suverenosti počinje poprimati svoje jasnije obrise. Ona podrazumijeva emancipaciju države od "viših" svrhovitosti (kao što je to bila pravednost za Platona, a krepost za Akvinskog): "sistemsko mjesto uma u klasičnoj filozofiji politike" zamjenjuje kategorija moći, a bitne referencijalne točke političke teorije postaju očuvanje države i vlasti (Raunić, 2015: 17, 130).

Herzog je svjestan da je suverenost neodvojivo vezana uz stvaranje država, kontekstualistički je određujući kao "oružje za izgradnju države" (41). Ne začuđuje ga potraga za središnjom političkom vlašću u vremenima krvavih sukoba, okrutnosti i nesigurnosti. Herzog smatra kako ideja suverenosti nije bila "glupa" ili "opasna" u svojim začetima, u kontekstu "rane moderne Europe" (41), uviđajući kako je "neograničena suverenost" kao "strategija za osiguranje društvenog poretka" nekada zvučala "primamljivo" (77). No, unatoč ovoj kratkoj kontekstualističkoj "pohvali", Herzog napominje kako načelno nije zainteresiran za "koncepte", "ideje", "metafiziku", "ontologiju" ili "diskurs", već za "napore stvarnih ljudi da riješe stvarne probleme" (xi, xiii), nastojeći pokazati da povijesni dokazi ipak upućuju na suprotno od onoga što po pitanju suverenosti tvrde projekcije političke teorije. On nastoji ukazati na to kako suverenost "nije mogla riješiti problem religijskog nasilja" (41) te kako "ni jedna europska država nije postigla punu suverenost opisanu u klasičnoj teoriji" (77).

Kako bi dokazao diskrepanciju između onoga što tvrdi teorija suverenosti i onoga što suverenost jest u praksi, Herzog nastoji pronaći argumente i primjere koji potvrđuju ili odbacuju svojstvenost elemenata koji prema klasičnoj teoriji određuju suverenost: nedjeljivost, neograničenost i neodgovornost nekoj višoj političkoj vlasti. Osnovna autorova premisa jest da se mora pokazati dosljednost barem jednog od ova tri elementa kako bismo mogli govoriti o valjanom korištenju pojma suverenosti. Herzog smatra kako ovi elementi u praksi nisu odvojeni jedni od drugih, pa stoga i ne čudi što u pojedinim primjerima u isto vrijeme potvrđuje i djeljivost i odgovornost ili ograničenost suverenosti. U tom smislu, koristi primjere američkog ustava te sukobe između engleskog kralja i parlamenta (50-66) kako bi dokazao da suverenost nije neograničena, a kako zakon, suprotno njegovoj interpretaciji klasičnih teoretičara (72), ne potječe isključivo od suverena te kako mu je suveren odgovoran. Zatim daje i primjere kolonijalnih sukoba te postojanja nadnacionalnih organizacija kao potvrdu djeljivosti suverenosti, kao i postojanja odgovornosti spram zakona, naroda, a ne samo spram Boga (227). Ovim primjerima Herzog upućuje na to kako su konstitucionalizam, vladavina prava i federalizam ograničili, podijelili i učinili suverenost odgovornom (xi, xii). Tako suverenost za Herzoga postaje "zombi" pojam (291), poput mitskog bića "jednoroga" (259): odbacivanjem triju prethodno navedenih elemenata suverenost ostaje bez stvarnog uporišta, ispražnjeni "pojam bez kriterija" (259).

Herzog je svjestan kako suverenost ima svoju primjenu u svakodnevnom govoru, politici i znanstvenoj zajednici. Svjestan je i kako je do sada bilo brojnih pokušaja revidiranja pojma suverenosti, ali ih ne smatra uspješnim, zalažući se za radikalnije rješenje: "Da, ponekad reinterpretiramo pojmove... Ali ponekad [ih] i odbacujemo..." (263-264), a po njegovu je sudu došlo vrijeme da se suverenost "pokopa". Još jedna bitna kritika koju Herzog upućuje pojmu suverenosti, a koja ostaje na teorijskoj

² Platon, *Država*, 369c.

³ Aristotel, *Politika*, 1252b.

razini, jest nepotrebno inzistiranje teoretičara suverenosti na rečenim elementima nedjeljivosti, neograničenosti i neodgovornosti višoj političkoj vlasti. Uzmimo za primjer *nedjeljivost* suverenosti. Herzog smatra kako je tvrditi kako "samo neograničena suverenost može opstati" (75) tim gore po samu teoriju. Tako se teorija ograničila jer su zabluda o "svemoćnoj državi" (77) i nefleksibilnost teorije suverenosti pretvorile njezine potencijalne jakosti u slabosti. Za Herzoga je klasična teorija na kraju "užasan vodič kroz naše probleme" (259), a ne rješenje za društvenu nestabilnost.

Što je onda preostalo od suverenosti? Pa, prema Herzogu, malo toga. Ostao je "zastario", "loš" (xii) i nepotreban pojam, lako zamjenjiv s pojmovima države, jurisdikcije i vlasti (290), neprimjenjiv izvan klasične teorije (ako i u tome slučaju), a nama preostaje "naučiti razmišljati o ovim stvarima (državi, jurisdikciji i vlasti) bez oslanjanja na pojam suverenosti" (216-217).

Iako knjigu *Sovereignty, R.I.P.* smatram izvrsnom studijom i svakako preporučujem za čitanje svakome tko je zainteresiran za temu, uputio bih dvije kritike autoru. Prva se odnosi na povremeno pogrešno interpretiranje klasičnih teoretičara i klasične teorije suverenosti. Iako je Herzog pokazao izvrsno poznavanje klasične teorije, i to ne samo djela Bodina i Hobbesa, uputio bih na neke elemente o kojima je potrebno dodatno promisliti. U prvom redu istaknuo bih autorovo pojednostavljivanje kategorije suverenosti klasične misli. Iako je Herzogovo raščlanjivanje suverenosti na tri ključna elementa primamljivo, treba reći kako su klasični teoretičari ipak složenije raščlanili taj pojam. Tako na primjer Bodin (2002) kao "oznake suverenosti" ističe: *mogućnost donošenja zakona* (bez pritiska višeg od sebe, sebi ravna ili nižeg od sebe), *mogućnost objave rata ili pregovaranja o miru, postavljanje glavnih dužnosnika, posjedovanje najviše nadležnosti i mogućnost pomilovanja*. Također, već je i sam Bodin najavio (a čega je Herzog svjestan, ali sa velikom lakoćom ponekad ignorira tu činjenicu) kako se suverena vlast može nalaziti u *jednom čovjeku* (tada govorimo o monarhiji), u *nekolicini ljudi* (aristokracija) ili u *mnogim ljudima* (demokracija). Dakle, i klasični su teoretičari upućivali na narod kao potencijalni izvor vlasti suverena. No, od kuda onda proizlazi nesuglasje? Čini mi se kako izvor neslaganja proizlazi iz različitih interpretacija što je i tko je to suveren ili Hobbesovim riječima "Levijatan". Naime, za Hobbesa Levijatan, to "političko čudovište", predstavlja ne suverena kao jednoga vladara (kralja, premijera, predsjednika itd.), već akumuliranu, najvišu i apsolutnu vlast u državi, a koja u nekom kontekstu može biti u rukama vladara, a u drugom u rukama nekolicine ili mnogo ljudi. Riječju, ključna odlika suverena je eliminiranje drugih centara moći (npr. crkve) i njeno akumuliranje u jednom centru (koji bi prije mogli nazvati *političko tijelo*, negoli *vladar*).

Imajući to u vidu, kao i izazov koji je Herzog stavio pred čitatelje (dokazivanje valjanosti barem jednoga od tri elementa suverenosti), možemo se zapitati jesu li klasični teoretičari i sami ostavili prostora za djeljivost, ograničenost i odgovornost suverenosti i jesu li i same te elemente promatrali iz nešto drugačije perspektive? Odnosno, vratimo li se na primjer sukoba između kralja Charlesa i engleskog parlamenta te ako suverena ne promatramo kao vladara već kao političko tijelo čija moć u jednom trenu može biti u pojedincu, a u drugom u više ljudi, prije možemo govoriti o zamjeni ili transferu "subjekta suverenosti" (unutar istog "tijela" – Levijatana), a ne o zamjeni njegova značenja (Shinoda, 2000: 24). Konačno, ustav, federalizam (ili neka druga podjela vlasti) i vladavina prava (a koje Herzog vidi kao protivnike suverenosti), mogu se promatrati kao garanti suverenosti i pokazatelji njezine nedjeljivosti, neodgovornosti i neograničenosti izvan onih okvira i onoga tijela koji su na taj način uspostavljeni.

Druga kritika odnosi se na tvrdnju o nužnosti odbacivanja i "pokopavanja" pojma i teorije suverenosti na osnovi njegove nezadovoljavajuće definicije i navodne disfunkcionalnosti u objašnjenju. U društvenim znanostima postoje brojni pojmovi koje do sada nismo uspješno definirali i u potpunosti objasnili, ali se i dalje koriste i u političkim i znanstvenim krugovima. Uzmimo za primjer pojmove kao što su *terorizam*, *nacionalizam* i *država*. Terorizam je jedan od pojmova s najvećim brojem pokušaja definiranja, a ni jedan od pokušaja nije u potpunosti uspješan. Unatoč tome, terorizam je i dalje jedan od ključnih političkih i sigurnosnih izazova, jedno od brzorastućih područja znanstvenog interesa, pravno je oblikovan, ali je i fenomen sa svojim stvarnim društvenim i političkim reperkusijama.⁴ Slično tome, moderni su teoretičari nacionalizma (poput M. Billiga i B. Andersona) nastojali definirati nacionalizam i naciju (kao *banalnu* i *zamišljenu* zajednicu), no ni oni nisu bili uspješni u izdvajanju elemenata koji bi bili svojstveni samo nacionalizmu, a ne i drugim "izmima". Zašto smatram pogrešnim ovakav pristup možda će najbolje pokazati njegova usporedba s teorijama države. Herzog je, dakle, u svojoj studiji primijenio samo jedan pristup i jedan dio klasične teorije suverenosti⁵, a zatim iz te perspektive nastojao dokazati neupotrebljivost suverenosti u cjelini. Slično tome, mogli bismo zamisliti studiju u kojoj se uzima prethodno navedena Weberova definicija države, pa dokazivanjem neprimjenjivosti elemenata kao što je "legitiman monopol sile" i "jasno određen teritorij" pokušati dokazati kako su teorije države nefunkcionalne, ili kako bi pojam države trebalo zamijeniti nekim drugim pojmom.

Unatoč ovim nedostacima, studija Dona Herzoga zanimljivo je i značajno djelo za teoriju suverenosti i države. Njegov kritički pristup otvorio je cijeli niz pitanja na koja je tek potrebno ponuditi odgovore, a upravo u tome i pronalazim najveći doprinos knjige. Međutim, suverenost zasigurno ne počiva u miru i kada o njoj govorimo nije "potpuno nejasno o čemu razgovaramo" (24). Pozivi na jasnija određenja i ispitivanje političke prakse su dobrodošli, ali Herzogov zahtjev da se dokaže potpuna ispravnost klasičnih kriterija ili odbaci pojam suverenosti u konačnici nije uvjerljiv. Čak i ako zastupati klasične elemente suverenosti danas postaje još težim, utoliko što je suvremeni kontekst iznjedrio nove prepreke koje nadilaze društveno-politički realitet u kojem se razvijala klasična teorija suverenosti – djelovanje multinacionalnih kompanija, pojava međunarodnih organizacija, brojnih globalnih ugroza, itd. – suverenost ne treba pokopati. Ona je mnogo složeniji i fleksibilniji pojam nego kako se povremeno doima u Herzogovoj studiji. Tomu u prilog govore i noviji primjeri primjene koji nadilaze njezino dominantno vezivanje uz nacionalne države i njihove politike. Koncept suverenosti zaživio je i kao sastavni, a ponekad i ključni dio europskih politika i strategija (npr. pojmovi "europska suverenost" i "europska strateška suverenost" korišteni su u Macronovom govoru iz 2017. na Sorbonni, kao i u europskoj sigurnosnoj strategiji iz 2022., nazvanoj "Strateški kompas"), a što samo još jednom potvrđuje potrebu za njegovim recikliranjem.

Zaključno, Herzog je pokazao kako su određeni teorijski elementi pojma suverenosti zastarjeli i kako možda nikada u potpunosti nisu ni zaživjeli u praksi. Ipak, s obzirom na teorijsku raznolikost ovoga pojma, kao i njegovu različitu pri-

⁴ V. više u: Acharya (2008), Hodgson i Tadros (2013) i Saul (2019).

⁵ I u vrijeme nastanka ovoga pojma javljali su se kritičari Bodinovog i Hobbesovog pristupa, a koji su na nešto drugačiji način zamišljali i definirali suverenost. Na primjer, J. Althusius je govorio o suverenosti naroda i federalizmu, F. Suarez o ograničenoj suverenosti, a u Engleskoj u 16. i 17. st postojala je i ideja miješane suverenosti. V. u: Hinsley (1992), Shinoda (2000) i Johnson (2014).

mjenu te stalnu potrebu, bilo na znanstvenoj, bilo na praktičnoj razini, za njegovim revidiranjem i revitaliziranjem, čini se kako još nije došlo vrijeme da se suverenost pokopa.

Literatura

- Acharya, U. D. (2009). War on Terror or Terror Wars: The Problem in Defining Terrorism. *Denver Journal of International Law and Policy*, 37(4), 653-680.
- Bodin, J. (2002). *Šest knjiga o republici*. Zagreb: Politička kultura.
- Hinsley, F. H. (1992). *Suverenitet*. Zagreb: August Cesarec.
- Hodgson, J. S., i Tadros, V. (2013). The Impossibility of Defining Terrorism. *New Criminal Law Review*, 16(3), 494-526.
- Johnson, J. T. (2014). *Sovereignty: Moral and Historical Perspectives*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Posavec, Z. (2000). Je li država prema svojem najvišem određenju – prošlost? *Politička misao*, 27(4), 3-11.
- Raunić, R. (2005). *Pretpostavke razumijevanja liberalnog čovjeka*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Saul, B. (2019). Defining Terrorism: A Conceptual Minefield. U: Chenoweth, E., English, R., Gofas, A., i Kalyvas, S. (ur.), *The Oxford Handbook of Terrorism*, Oxford: Oxford University Press, str. 34-49.
- Shinoda, H. (2000). *Re-examining Sovereignty: From Classical Theory to the Global Age*. London: Macmillan.
- Weber, M. (2013). *Politika kao poziv*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

